

ПАНОРАМА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

**(До виходу із друку видання “Социокультурная антропология:
История, теория и методология: Энциклопедический словарь” /
под ред. Ю.М. Резника. – М.: Академический Проект, Культура;
Киров: Константа, 2012. – 1000 с. – (Summa, Энциклопедия культурологии)**

© Петрушенко Віктор, 2012

Відомо, що сучасна наука вирізняється колосальним накопиченням міждисциплінарних досліджень, ціла низка яких претендує на статус окремих наук. До таких досліджень належить і соціокультурна антропология, що вже самою своєю назвою свідчить про поєднання у ній антропологии як такої, філософської антропологии, соціологии та соціальної філософії і культурологии. Це створює унікальний ефект об’ємного зображення реальних виявлень людини у просторі соціально-культурних процесів. Самі автори видання дають таке визначення: “... Соціокультурна антропология вивчає людину у контексті культури певної спільності. Саме така предметна спрямованість (культурний зміст спільного життя людей) відрізняє її від більшості наук про людину. Це зумовлює її методологічну орієнтацію на дослідження типових та стійких характеристик соціокультурної багатоманітності людства” (с. 6). Розглядаючи сукупність антропологічних дисциплін, автори дослідження розглядають у структурі соціокультурної антропологии взаємну доповнюваність таких наук, як культурна антропология, соціальна антропология, психологічна та екологічна антропология (с. 10). До предметної сфери розглядуваної науки автори також зараховують культурні аспекти генези та динаміки різних спільностей людей, що існують як в традиційних, так і в сучасних суспільствах, дослідження культурного контексту поведінки людини у природі та суспільстві, а також за умов культурної різноманітності та взаємодій різних культур.

Розглядуване видання включає у свою структуру передмову та три розділи: розд. 1. Історія соціальної і культурної антропологии: основні напрями та школи; розд. 2. Теорія та методология соціокультурної антропологии; розд. 3. Основні поняття та проблеми соціокультурної антропологии. Ці розділи, своєю чергою, включають 10 підрозділів, що конкретизують предметні галузі розділів. Зупинимось на деяких з них.

У першому розділі енциклопедичного словника автори проводять розрізнення між основними національними школами антропологічної філософії та її традиціями і парадигмами. До шкіл антропологічної філософії вони зараховують не лише антропологічні підходи за історичними епохами (старовина, епоха Відродження, Просвітництво та романтизм), але й деякі національні дослідження в галузі етнології (французька, німецька, російська етнології – с. 91–109). Розглядаючи історію соціальної та культурної антропологии, автори видання пов’язують їх виникнення із епохою Просвітництва, коли в результаті колоніальних зв’язків, виник стійкий інтерес до відмінностей у людській поведінці з боку європейських інтелектуалів; при цьому автори видання вважають поняття культурної антропологии та етнології тотожними (с. 18).

У підрозділі, віддавши належне аналізу основних парадигм соціокультурної антропологии, автори звертаються до найновітніших напрямів, що, напевне, являє собою найбільший інтерес для зацікавленого читача. І справді, осмислюючи сучасні реалії історичного поступу, автори Словника звертаються до таких понять, як глобалізація, гіперглобалізація, транснаціональне тощо,

обговорюють виправданість та доречність наполягання на необхідності запровадження нового напрямку дослідження під назвою глобальної етнографії. Найцікавішими у цьому контексті постають твердження деяких дослідників про те, що глобалізаційні процеси супроводжуються не лише розривом із традиціями минулого, а й особливими типами сприйняття та використання глобалізаційних продуктів. Тому виникає парадоксальне явище “локалізації” глобалістики, що, на думку авторів, залишає достатньо простору для розвитку новітніх антропологічних концепцій (с. 241 – 248). У Словнику фігурують і такі напрями сучасних досліджень, як критична (або рефлексивна) антропологія, мультикультуралізм, культурні дослідження, постмодернізм. Зокрема, критична антропологія виходить із переконання у неможливості адекватного розуміння певної культури на основі наукової вимоги відстороненого вивчення та використання наукових принципів та категорій. Натомість пропонується поєднувати опис зсередини самої культури із одночасною епістемологічною рефлексією щодо побудови такого опису (с. 254 – 255). Мультикультуралізм виходить із факту культурної багатоманітності більшості розвинених та відкритих країн. При цьому визнаються конфліктуючими прагнення різних груп населення, що визнають спільну соціально-культурну ідентичність, проте їх групова ідентичність відрізняється від ідентичності більшості членів цієї спільноти, або від спільної для усіх таких груп ідентичності (с. 292). В аналізі постмодернізму наголос ставиться на тому, що останній звинувачує класичний модернізм у непослідовності, у намаганні зберегти інтенції традиційної класики під виглядом її подолання (с. 311 – 312); лунає заклик відмовитись від метанарративів, оскільки реальність ґрунтується не на тотожності, а на відмінності, що набуває статусу першої онтології (с. 313 – 321). Інтерес являють екскурси авторів Словника у зміст та значення основних методологічних позицій та процедур постмодернізму, таких як деконструкція, ризома, симулякр, плюралізм. Йдучи за твердженнями Ж. Деррида, автори наполягають на тому, щоб сприймати деконструкцію не як методологію, а як своєрідну практику, спрямовану на виведення на перший план розрізнення в усіх його проявах та нюансованих варіаціях. При цьому важливо відкинути та заперечити класичні європейські орієнтації на бінарні опозиції та образну символіку дерева, оскільки, за переконанням постмодерністів, такі орієнтації істотно збіднюють реальний стан речей та залишають поза розглядом саме те, що збагачує уявлення про дійсність. Відповідно такі свої ідеї та погляди постмодерністи рішуче протиставляють панлогізму, лінійному детермінізму та принципам дискурсивного мислення (с. 315 – 318, 321 – 322).

У другому розділі “Теорія і методологія соціокультурної антропології” цікавими є підрозділи, присвячені окремим оглядам теоретичних засад цієї науки, а також її емпіричним складовим, зокрема, методам польових досліджень, де доволі докладно подаються у певній послідовності джерела отримання достовірних знань названої сфери пізнання. Можна також відзначити й те, що у Словнику подається своєрідна історична траєкторія, прокреслена соціокультурною антропологією з кінця ХІХ ст. до нашого часу: від загальних категоріальних підходів через захоплення емпіричними методами (навіть у певний період їх повного панування) до сучасних істотних урізноманітнень предметних спрямувань та засобів досліджень з тенденцією приділяти переважну увагу конкретним одиничним ситуаціям та явищам.

Цікаво відзначити, що серед основних гілок соціокультурної антропології у виданні фігурують селянські дослідження, урбаністична антропологія, медична, педагогічна, політична, юридична та економічна антропології (с. 468 – 584). Важливо відзначити, що в основу структури соціокультурної антропології автори заклали цілу низку типів зв’язків людини із соціоприродним оточенням; це є зв’язки “людина – природа”, “людина – соціальна організація”, “людина – культура”, “людина – людина”, “культура – природа”, “культура – соціальна організація”, “культура – культура”, “соціальна організація – природа”, “соціальна організація – соціальна організація” (с. 450 – 451). Усі ці типи зв’язків розглядаються крізь проведення їх через сфери антропологічну, культурну та психологічну, що дає змогу достатньо повно оглянути увесь предметний простір науки із виділенням її провідних проблем. Окремий підрозділ цього розділу

присвячений порівнянню соціокультурної антропології із іншими науками про людину та культуру та визначенню її місця у колі таких наук (с. 585 – 647).

Великий інтерес являє собою останній розділ видання, де приділена велика увага поняттю культури в її різноманітних сторонах та складових. Під час розгляду поняття культури окремими пунктами фігурують основні її визначення, антропологічна інтерпретація культури, її структура та функції. Звичайно, у цьому виданні, враховуючи його предметну спрямованість, наголос робиться на антропологічному ракурсі пізнання (с. 648 – 649). Вже у перших підходах до аналізу культури, автори відзначають: культура “...це є система знань та вірувань, успадкованих членами цього суспільства (спільноти), та таких, що проявляють себе на рівні людської поведінки” (с. 648). Віддавши належне традиційним та більш-менш усталеним трактуванням культури, автори Словника доволі докладно та ґрунтовно розгортають цілу панораму ретельного описування різноманітних зрізів та інтерпретаційних підходів до поняття культури. Зокрема, серед основних інтерпретацій поняття культури фігурують дихотомії “речового та символічного”, “соціального та культурного” (с. 662 – 663). Цікавим уявляється й те, що автори видання подають предметний зміст поняття культури через виявлення того, на чому наголошують ті чи інші теорії культури у структурі культури як соціального феномену. У виданні фігурують такі компоненти змісту поняття культури: речі (артефакти), взірці людських стосунків, технології, символічні форми та одиниці (с. 663). Автори видання подають своє, доволі оригінальне розуміння структури культури; йдеться про виділення у ній “алгоритмів, кодів та інших елементів, що опосередковують, регулюють та спрямовують процес діяльності” (с. 677). На основі такого підходу автори виділяють когнітивно-символічну, соціорегулятивну, проєктивну підсистему культури, технологічне та рефлексивне забезпечення культуротворчої діяльності (с. 678 – 681). До загальних функцій культури автори зараховують репродуктивну та продуктивну функції, а до специфічних – селективну, примножувальну, акумулятивну, консервативну, мобілізаційну, трансляційну, соціалізаційну, трансформаційну та інноваційну (с. 685 – 686). На основі усіх окреслених аналітичних розвідок, автори, врешті, виділяють такі основні різновиди культури, як: культура повсякденності, масова, народна, національна, політична, економічна культура та субкультури (с. 694 – 765).

Останні підрозділи Словника фігурують під назвами “Культура і суспільство”, “Культура і особистість”, “Етнос і культура”. Немає потреби запевнювати фахівців у тому, наскільки важливими та актуальними постають вони з позиції науки та реальних процесів сучасного життя.

Загалом можна стверджувати без перебільшень, що фахівці сфери соціально-гуманітарного пізнання отримали завдяки виданню цього Енциклопедичного словника прекрасний інтелектуальний подарунок та матеріал для дослідницької роботи і розмірковувань. У той самий час не можна не відзначити й деяких недоліків праці та незручностей в її використанні. Читаючи деякі окремі підрозділи Словника, відчувається те, що зміст їх не зазнав загального редагування: окрім певних повторів, можливо, неминучих у таких дослідженнях, спостерігається різнобічність у підходах, наголосах та оцінках. Наприклад, у Словнику фігурують різні підходи до явища соціального: в одному випадку соціальне ототожнюється із організацією спільного життя людей (с. 661), а в іншому – воно подається як моделі асоціацій та відношень між людьми, як сукупність соціальних статусів та ролей (с. 766). Не можна не помітити відчутних відмінностей у цих двох трактуваннях. У певних підрозділах фігурують змістові та онтологічні наголоси у поданні матеріалу, в інших – домінує функціоналізм.

Окрім того, доволі великі за обсягом підрозділи Словника унеможливають сприйняти його як дещо цілісне. Можна зрозуміти складнощі, що виникали перед авторами у виборі форми подання матеріалу, а також причини їх вибору на користь саме такої структури видання, проте слід було би супроводити його не лише іменним покажчиком, але також і предметним, де фігурували б основні поняття і терміни Словника. За відсутністю такого, напевне, це змушений буде робити кожний читач, що дещо знижує цінність праці, що, повторюю, є дуже актуальною та змістово насиченою.